

**ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА:
СУЧАСНЕ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ**

У статті досліджено поняття та зміст гарантій прав і свобод людини та громадянина, визначено сутність теоретичних засад гарантій прав і свобод людини та громадянина, а також проаналізовано види таких гарантій, як економічні, соціальні, політичні та юридичні, їх особливості.

Ключові слова: гарантії прав людини, права людини, права громадянина, економічні гарантії прав людини та громадянина, політичні гарантії прав людини та громадянина, соціальні гарантії прав людини та громадянина, юридичні гарантії прав людини та громадянина.

Коцан-Олинець Ю. Я. К вопросу о гарантиях прав и свобод человека и гражданина: современное теоретико-правовое обобщение.

В статье исследовано понятие и содержание гарантий прав и свобод человека и гражданина, определена сущность теоретических основ гарантий прав и свобод человека и гражданина, а также проанализированы виды таких гарантий как политические, экономические, социальные и юридические гарантии прав и свобод человека и гражданина, их особенности.

Ключевые слова: гарантии прав человека, права человека, права гражданина, экономические гарантии прав человека и гражданина, политические гарантии прав человека и гражданина, социальные гарантии прав человека и гражданина, юридические гарантии прав человека и гражданина.

Kotsan-Olynets Yu. Ya. To the question of humans and citizens rights and freedoms guarantees: theoretical and legal generalization.

A concept and maintenance of guarantees of rights and freedoms of man and citizen are investigational in the article, the types of such guarantees are analysed as economic, social, political et al guarantor of rights and freedoms of man and citizen, essence of theoretical principles of guarantees of rights and freedoms of man and citizen is certain.

Keywords: guarantees for human rights, human rights, citizen rights, economic guarantees of rights and freedom of man and citizen, political guarantees of rights and freedom of man and citizen, social guarantees of rights and freedom of man and citizen.

Ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої діяльності в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності належного функціонування державної влади та інше.

Гарантії прав і свобод людини та громадянина виражають фактичний та юридичний статус особи в суспільстві. На державні органи Конституція і закони України покладають обов'язки забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Гарантії прав і свобод людини і громадянина були об'єктом наукових інтересів таких учених, як В. Авер'янов, М. Козюбр, Р. Калюжний, А. Колодій, В. Копейчиков, С. Лисенков, А. Олійник, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Тацій, Ю. Тодика, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

У сучасній енциклопедичній літературі під поняттям гарантії (від французького *garantie* – забезпечення, запорука) прав та свобод людини і громадянина розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [1, с. 555]

Права людини – це істотні, невідчужувані права, які належать їй від народження. Вони можуть існувати незалежно від того, визнає їх держава чи ні, закріплює їх на законодавчому рівні або ні, а також незалежно від зв'язку їх носія з тією чи іншою державою [2, с. 5].

Права громадянина – це права, які регулюють відносини індивіда з державою, у якій він розраховує на захист державою своїх прав і активне сприяння держави в їх реалізації. Права громадянина пов'язані з фактом приналежності особи до визначеної держави. Права громадянина знаходяться під захистом тієї держави, до якої належить дана особа. До прав громадянина

відносяться, наприклад, виборче право, право на об'єднання у політичні партії, право на участь в управлінні справами держави та інші.

Конституція України розмежує основні права та свободи на права і свободи людини та громадянина. Більшість статей II розділу Конституції починається так: «Кожен має право...». Такий підхід узгоджується із законодавчою практикою міжнародного співробітництва. За загальновизначеними нормами міжнародного права невід'ємні права і свободи кожної людини, незалежно від наявності в неї громадянства, повинні поважатися будь-якою державою. Ця гуманна норма гарантується статтею 26 Конституції, за якою іноземці та особи без громадянства мають такі самі права, свободи та обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими цією Конституцією, законами і міжнародними договорами України [2, с. 70].

Гарантії прав і свобод людини можуть здійснюватися як в національному аспекті – шляхом їх визнання і закріплення в Конституції держави, законах, підзаконних актах, інших нормативно-правових актах; так і в міжнародному аспекті – шляхом підготовки і прийняття міжнародних документів, що містять в собі стандарти з прав людини, наприклад, Статут ООН, приєднанням до міжнародних договорів з прав людини, їх ратифікацією. Спробуймо розглянути детальніше окремі види гарантій прав людини і громадянина, що найбільш яскраво висвітлені у сучасній юридичній думці.

Відтак П. М. Рабінович пропонує поняття до політичних гарантій, до яких відносить демократичний устрій суспільства; плюралістичну, відкриту політичну систему; наявність розгалуженої мережі громадських об'єднань, у тому числі різних осередків суспільства; демократичну виборчу систему та ін. [4, с. 8]. Провівши теоретичне та практичне дослідження політичних гарантій, можна зазначити, що вони являють собою елемент політичної системи суспільства, націлений на забезпечення реальних умов для повного і всебічного здійснення прав і свобод громадян в галузі політичних відносин. Це певні умови, способи і засоби, які забезпечують використання механізму влади народу з ціллю здійснення прав і свобод людини та громадянина.

Економічні гарантії прав і свобод складають окрему важливу групу гарантій. Їх значення особливо підвищується в умовах ринкової економіки, зі створенням матеріальної основи життя суспільства. Новітня історія довела, що ринкова економіка здатна забезпечити вищий рівень продуктивності суспільної праці, виробити більший обсяг національного валового продукту, ніж економіка планово-централізована, командно-адміністративна. Це доводить не тільки світовий досвід економічно розвинених країн, про це свідчать і перші кроки приватних підприємств в Україні. Без економічних гарантій прав і свобод неможливо забезпечити гідність людської особистості. Більш того, без цих гарантій значною мірою втрачають сенс багато інших прав, зокрема політичних, особистих та ін. І як наголошує В. Костицький: «Який сенс, наприклад, у праві на недоторканність житла або таємниці телефонних розмов, якщо в людини немає ні свого житла, ні телефону?» [5, с. 17]. Слід констатувати, що економічні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні заслуговують на особливу увагу. Адже вони настільки важливі, що ще у період Радянського Союзу в системі основних гарантій, як зазначає В. Ф. Сіренко, базове і головне місце відводилось саме економічним гарантіям, до яких він відносив соціалістичну власність на знаряддя праці, засоби виробництва; соціалістичний спосіб виробництва; економічний лад суспільства; соціалістичну систему господарювання; сукупність матеріальних і фінансових ресурсів суспільства і держави [6, с. 52].

Самостійний вид прав у загальній системі прав і свобод людини та громадянина становлять соціальні права і свободи, під якими слід розуміти певні можливості людини володіти, користуватися, розпоряджатися певними соціальними благами та послугами, наданими суспільством і державою, а також набувати і захищати їх в порядку, межах, формах і способах, що передбачені Конституцією та законами України.

Що стосується їх гарантій, то суттю гарантій права на працю є створення державою умов для здійснення громадянами права на працю, рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності. Змістом гарантій цього права є певна можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [7, с. 19].

За своєю суттю соціальні гарантії прав являють собою умови, які зобов'язана створити держава для реалізації прав і свобод людини та громадянина. За змістом – це система заходів, яка спрямована на реалізацію відповідних прав (організація охорони здоров'я, відпочинку, соціального забезпечення). За формою – це передбачені Конституцією і законами України організаційні та правові форми реалізації соціальних прав і свобод людини та громадянина.

У практичному житті реалізація прав і свобод забезпечується такою важливою категорією гарантій, як юридичні (правові), що являють собою правові засоби, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються порушені права.

Додержання юридичних гарантій є однією з головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі і в усіх галузях суспільного життя. Розкриваючи мету, зміст, суть, завдання юридичних гарантій прав і свобод, необхідно проаналізувати погляди вчених-юристів щодо цього виду гарантій.

В. Ф. Погорілко відносить юридичні гарантії до спеціальних і зазначає, що це – надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їх метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту прав і свобод громадян [8, с. 222].

Юридичні гарантії вчений поділяє на нормативно-правові й організаційно-правові. До нормативно-правових належать норми-принципи матеріального і процесуального характеру, правового статусу особи тощо. Основними організаційно-правовими гарантіями прав і свобод людини та громадянина за Конституцією України є Верховна Рада України (стаття 92), Президент України (стаття 102), Кабінет Міністрів України (стаття 116), суди (стаття 55), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (стаття 55), прокуратура (стаття 121), органи місцевого самоврядування (стаття 143), адвокатура (стаття 59), політичні партії і громадські організації (стаття 36), міжнародні судові установи та відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (стаття 55) [9, с. 41–45].

На думку К. Г. Волинка, в цілому правові гарантії – це встановлені законом засоби безпосереднього використання, додержання, встановлення і застосування норм права [10, с. 20].

В. В. Мамонов під юридичними гарантіями розуміє закріплені правовими нормами права і свободи громадян, а також способи їх захисту. Закріплюючи права і свободи громадян, держава повинна встановити сувору відповідальність за їх порушення, створити спеціальні органи (суд, прокуратуру, органи народного контролю та ін.) для захисту прав та інтересів громадян. Юридичні гарантії фіксуються в правових актах, які видаються державними органами, на першому місці серед яких є Конституція [11, с. 65]. І, як далі наголошує В. В. Мамонов, важливу роль у створенні належних умов для реалізації прав і свобод громадян відіграють місцеві ради народних депутатів. Юридичною гарантією є діяльність профспілкових органів по покращенню умов і охорони прав та свобод громадян [11, с. 69–75].

Отже юридичні гарантії являють собою сукупність умов та спеціальних правових способів і засобів, які визначають умови і порядок реалізації безперечного здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону, захист.

О. Г. Кушніренко і Т. М. Слінько усю сукупність юридичних гарантій, які містяться в Конституції України, умовно поділяють на дві групи: універсальні та спеціальні. До універсальних вони відносять ті, які закріплені в статтях 55–64 Основного Закону [12, с. 114]. Спеціальні гарантії передбачені у відповідних статтях другого розділу Конституції, присвячених основним правам і свободам. Наприклад, гарантіями невід'ємного права кожної людини на життя виступають: вказівка на те, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя; що обов'язок держави – захищати життя людини; що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя й здоров'я інших людей від протиправних посягань. Реалізація права людини на повагу до її гідності гарантується тим, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок: під гарантіями суб'єктивного права слід розуміти політичні, економічні, соціальні, юридичні та інші засоби, які забезпечують постійне вдосконалення змісту суб'єктивних прав та інтересів, їх реальне здійснення. Відображення гарантій прав і свобод у Конституції та чинному законодавстві зобов'язує Україну не тільки проголошувати права та свободи, але і дбати про їх здійсненість. А для цього необхідно є наявність дієвого, ефективного правового механізму реалізації прав та свобод, що містить у собі гарантії їхнього забезпечення та захисту.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. Енциклопедія, 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
2. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина : навч. посібник / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. – Х. : Факт, 2001. – 439 с.
3. Коментар до Конституції України. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376 с.
4. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Харків : Право, 1997. – 64 с.
5. Костицький В. Соціально-економічні права людини / В. Костицький // Право України. – 1996. – № 6. – С. 16–17.
6. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан / В. Ф. Сиренко. – К. : Наукова думка, 1983. – 139 с.
7. Рабінович П. М. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції / П. М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 5. – С. 11–18.
8. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К. : Ін Юре, 1997. – 252 с.
9. Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону / За ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Правова держава, 1997. – 156 с.
10. Волинка К. Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України / К. Г. Волинка. – К. : РННУ Дніп, 1998. – 35 с.
11. Мамонов В. В. Гарантії прав, свобод и обязанностей граждан в СССР / В. В. Мамонов. – Алма-Ата : Казахстан, 1981. – 80 с.
12. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка, 1999. – 735 с.

* Коцан-Олинець Юлія Ярославівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.